

Şeyh Gâlib Dede'de Ölüm Estetiği

Türkan ALVAN

Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Neylersin ölüm herkesin başında" dediği ölüm, hangi inanca mensup olursa olsun, insanın acziyetini ifşa eden ve boynunu büken en sert gerçektir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde insanın ölümü istemesi ve intihar büyük günah sayılmıştır. Hz. Peygamber "Sizden hiç kimse, maruz kaldığı bir zarar sebebiyle, ölümü temenni etmesin." buyurmuştur.¹ Ancak Hz. Peygamber "Ölmeden önce ölünüz."² de demiştir. Tenakuz gibi görünen bu ifadeler, aslında Cenab-ı Hakk'a vuslat için dünya hayatının imtihanlarını başarıyla geçmek gerektiği hakikatini anlatır. Nitekim hayatı boyunca çok çetin imtihanlara maruz kalan Hz. Peygamber, vefatı esnasında "Refik-i a'la'ya (yüce Dost'a) kavuşacağım."³ demiştir. İlk müşşid olan Hz. Peygamber'in, ölümü "en sevgili Dost'a kavuşma" olarak görmesinde, kainatın varlık sebebinin aşk oluşu sırrı saklıdır.

Sonsuz devir sistemi içinde hayat ve ölüm Allah'a vuslat kavramı ile anlam kazanır. Bu perspektiften ölüm ebedî hayatın başlangıcıdır. Hakk âşıkları bu yüzden ölümü sevinçle karşılarlar. Tasavvufta gerçek ölüm

anlamına gelen *mevt-i ıztırârî*, bir de iradenin hayattayken ölmesi anlamında *mevt-i irâdî/ ihtiyârî* vardır. Sadece bir müşşidin terbiyesinde gerçekleşen *mevt-i ihtiyârî* ile insan, kâmil mertebeye erişir. İhtiyârî ölüm "Ölmeden önce ölünüz." hadis-i şerifinin fiiliyata geçirilmesidir.⁴ Gerçek ölüm gelmeden önce ölen, yani hayvanî nefsinin etkisiz kılarak eşyanın köleliğinden kurtulan insan, ebedî saadeti kazanır. Kuşeyrî, İbn Arabî ve İsmail Hakkî Bursevî gibi mutasavvıflara göre nefsin ölümü dört şekildedir: *a. Kızıl Ölüm (mevt-i ahmer)*: Nefse muhalefet etmektir. *b. Beyaz Ölüm (mevt-i ebyaz)*: İnsanın iç dünyasının aydınlanması ve kalbinin saflaşmasıdır. *c. Yeşil Ölüm (mevt-i ahdar)*: Eski püskü elbise giyip kibri yok etmektir. *d. Kara Ölüm (mevt-i esved)*: Halkın eziyetlerini fâil-i mutlak olan Allah'tan bilip her zorluğa katlanmak, isyan etmemektir. Nefs bu dört ölümle yüzleşmeden hakiki dost olan Allah'a kavuşamaz. Asıl trajik olan beden ölümü değil, kalbin hissizleşip ölümüdür.

Tasavvuftaki devir prensibine göre insan varlık âleminde var olmadan evvelki aslına dönmek ister. Bu yüzden dünyada asil ruhlar ayrılık acısı çekerler. Nitekim *Mesnevî-i Manevî*'nin ilk on sekiz beytinde Hz. Mevlânâ,

1 Buhârî, Merdâ 19, Daavât 30; Müslim, Zikir 10, 13; Ebû Dâvûd, Cenâiz 9; Nesâî, Cenâiz 1, 2; İbni Mâce, Zühhd 31.

2 Aclunî, Keşfü'l-hafâ, II/29.

3 Allahümme'r-Refîke'l-a'lâ: Buhârî, Merzâ, 19; Müslim, Selâm, 46.

4 Bu hadis-i şerifin edebî tefsiri için bk. Mevlana, *Mesnevî*, c.VI, s.61-304.

içi boş ney benzetmesiyle insan ruhunun ayrılıklardan şikâyetini anlatmıştır. Bu benzetmeyi bir hadis-i şeriften alan Hz. Mevlânâ⁵ güzel ölüm örneği olarak Hz. Bilal-i Habeşî'nin vefatı esnasındaki sevinçli hâlini anlatmıştır. Zira Bilal-i Habeşî için ölüm, ayrılık değil; sevgilisi Allah ve Resulüne kavuşmak demektir. Bilal-i Habeşî ölürken gökyüzündeki yıldızlara benzeyen Allah'ın has kulları arasına dahil olacağı müjdesiyle düğün sevinci yaşar. Bu yüzden kendisi için gözyaşı dökken karısına Hz. Bilal, "Beni özleyince gökyüzüne bak!" demiştir.⁶

Ölüm denen dehşetli hakikati görsel ve işitsel sanatlarla estetik bir algıya dönüştürenlerin başında Mevlevîler gelir. En başta Mevlevîlerin pîri Hz. Mevlânâ, eserlerinde çarpıcı mecazlarla, ölüme dair önemli tespitler yapmıştır:

"(Yüce) Kur'ân kıyamete kadar -Ey kendilerini cehalete kurban edenler! diye nida eder. ..Ben âşıkları ölümden kurtarmak için buracıkta akan bir âb-ı hayatım. (der)."⁷

"O'nun aşk kılıcının önünde yüz binlerce cân, elceğizlerini çırparak ölüme müştak! Irmağı gördün ya, testideki suyu ırmağa döküver. Su hiç ırmaktan kaçır çekinir mi?"⁸

"Dişin sallandı da düştü mü yerine bir başkası çıkar; bil ki can vermek de böyledir er(en) için."⁹

"Ölümsüz bir canın var, ne diye korkarsın ölümden? Tanrı nuruna sahiptin, nasıl sığacaksın mezara?"¹⁰

"Herkes güzellik şirinlik davasındadır. Ama şirinliklere mihenk taşı ölümdür. ...Bedenin ölümü, sırheli için bir hediyedir."¹¹

"Hakk'la olunca ömür de ölüm de ikisi de hoştur. Fakat Tanrısız âb-ı hayat bile ateştir."¹²

"Her adımda Azrail'di yoldaşım; ondan korktum, perişan olduysam canım çıksın. Ölümle yüz yüze savaşlar ettim de ölümün ta kendisinden neşelere daldım, sevinçlere kavuştum. Varlık yükünü tamamıyla attım da ölümsüzlük üzengisine ayak bastım, ölümsüzlük atına kuruldu."¹³

"Ölümü Yusuf gibi gören canımı feda eder, kurt olarak görense yolunu saptır! Oğul, herkesin ölümü kendi rengindedir; ölüm düşmana düşmandır, dostta dost. ...Ölümden korkup kaçarsın ya, doğrusu sen kendinden korkmaktasın. Gördüğün ölümün yüzü değil, kendi çirkin yüzüdür."¹⁴

"Canı sen aldıktan sonra ölüm şeker gibidir; seninle olduktan sonra ölmek tatlı candan da tatlıdır bize. Kaldır şu örtüyü, gizleme gerçeği; ölüm ateş gibidir amma Tanrı Halil'ine bahçedir, âb-ı hayattır. Ölüm bu yandadır, halbuki o yanda doğmaktır ölüm; orda, hayır, hiç kimse ölmez, ölüm burdadır ancak. Bırak bedeni de can ol, oynaya oynaya o dünyaya git; ölüm acıdır, kötüdür şimdi, fakat korkma ölümden. Dokuz göğün de kendisine top rak kesildiği Tanrı'nın tertemiz zâtına and olsun ki ölüm, vuslat şekeriyle helva pişiren helvacıya benzer. Ne diye candan kaçayım? Can vermek, candır,

5 a.g.e., c.VI, s.334, b.4213-4214.

6 a.g.e., c.III, s.287-289.

7 a.g.e., c.III, s.351.

8 a.g.e., c.III, s.320, b.3911-3912.

9 Dîvân-ı Kebir, c.I, s. 301, b 2788.

10 a.g.e., c.II, s. 229, B. 1855.

11 Mesnevi, c.IV, s.137.

12 a.g.e., c.V, s.66, b.771.

13 Dîvân-ı Kebir, c.IV, s. 223, b. 2101-2103.

14 Mesnevi, III, s.280, b.3438-3439; 3441-3442.

cana ulaşmaktır; madenden niçin kaçayım? Altın madenidir ölüm. Bu kafesten kurtuldun mu yurdun, gül bahçesidir; bu sedefi kırdın mı incidir san ki ölüm. Tanrı seni çağırdı mı, kendi yanına çekt mi gitmek, cennet gibidir, ölmekse Kevser'e benzer. Ölüm bir aynadır, güzelliğin oraya vurur, orda görünür, ayna seni sana gösteren bir şey olduğunu, sana söyler durur. İnanç sahibiyisen, tathysan ölümün de emniyettir, hoşluktur; kâfirsen, acıysan ölüm de acıdır, kötüdür sana. Yusuf'san, güzelsen aynan da güzeldir, çirkinsen ölüm de çaresiz çirkinliğini gösterir sana. Sus ki tatlı dillisin, Hızır gibi ebedîsin; ölümse âb-ı hayata karşı kördür, sağırdır."¹⁵

"Kalkın a âşıklar, göğe ağalım; şu dünyayı gördük, bir de o dünyaya varalım. Hayır hayır; şu iki bahçe de güzel, ikisi de hoş, fakat ikisinden de geçelim de bahçevana gidelim. Sel gibi secdeler ederek denize dek gidelim, denize kavuştuktan sonra da üstündeki köpükler gibi el çırpma çırpma koşalım, yürüyelim. Şu yas âleminden düğün dernek âlemine sefer edelim, şu safran gibi sapsarı yüzü bırakalım, erguvan gibi kıpkırmızı bir yüz elde edelim...Yemyeşil dudu kuşları gibi güzelim kanatlarımızı çırpıp uçalım, şeker yurdu kesilelim, şeker alana gidelim..."¹⁶

"Bizim ölümümüz, sonsuz bir düğün dernektir. Onun sırrı nedir: -Tek, bir Allah'tır O."¹⁷ (Hz. Mevlânâ)

Hz. Mevlânâ birçok şiirinde aşk ve ibadetle geçen ömrün ölümünü düğün gibi sevinçli bir olay olarak tarif etmiştir. Meşhur şiirinde kendi vefatına *şeb-i arus* "düğün gecesi" diyen Hz. Mevlânâ sevenlerine öldüğü gün, yas tutup ağlamamalarını vasiyet etmiştir. Bu vasiyet gereği Hz. Mevlânâ'nın vefatı,

Mevlevîler arasında günümüze kadar gelen çok önemli bir geleneği, her yıl 17 Aralık'ta Konya'da ve tüm ülkede sevinçle kutlanan *şeb-i arus* iftiharlarını başlatmıştır.

"...Susun susun, susmak, ölümün konuşmasıdır; şu susmaktan kaçışımız yok mu, hep diriliktendir."¹⁸ diyen Hz. Mevlânâ için ölüm sessizliği aslında hakikatin konuşmasıdır. Kendisi bu yüzden *Mesnevi-i Manevî*'ye "Biş-nev (dinle!)" emriyle başlamış ve dervişlerine önce susmak gerektiğini öğütlemiştir. Zira hakikati dinlemek için bu dünyanın gürültüsüne kulak tıkamak gerekir. Hz. Mevlânâ'nın birçok şiirindeki mahlası olan *Hâmûş* da "Suskun" demektir. Ondandır bir asır sonra Hâfız-ı Şirazî "Değil mi sonumuz suskunlar vadisi / Yankılan-sın şimdi felekler kubbesi"¹⁹ beyitinde mezarlığı "vâdî-i hâmuşân" kelimesiyle vafetmiştir.

"Hâmûş" ıstılahı önce Mevlevîler sonra diğer tekkelerde bir gelenek başlatmıştır. Ölümü düğün gibi karşılayan Mevlevîlerin cenaze töreninde matem yoktur, cenazeler ney, def ve kudüm eşliğinde gasledilir, semâ ve ilahilerle defnedilir. Mevlevîhânelerde türbe dışındaki kabristana *hâmûşân* yani "suskunlar" denir. Vefat eden Mevlevîlerin mezar kitabelerinde ve *Esrar Dede Tezkiresi* gibi tezkirelerde ölen sûfinin "*sandal-nişîn-i bezm-gâh-ı vâdî-i hâmûşân*", "*nâil-i mesned-i hâmûşân*" olduğu gibi ifadeler kullanılması ölüm estetiğinin taşa ve edebiyata işlenmiş şeklidir. Mesela Bursalı İsmail Belîğ'in Bursa Mevlevîhânesi'nin ilk şeyhi olan neyzen ve mesnevihan Ahmed Cünûnî Dede'den bahsettiği son derece estetik metnin sonunda, Cünûnî De-

15 *Dîvân-ı Kebir*, c.I, s. 309, LXXX.

16 *a.g.e.*, c.II, s. 389, LXXV.

17 *a.g.e.*, c.VII, s. 461, VI, B.5995.

18 *a.g.e.*, c.III, s. 41, VI.

19 *Âkıbet menzil-i mâ vâdî-i hâmûşân-est / Hâliyâ gulgule der-künbed-i eflâk-endâz* (Hafız Divanı, c.I, s.622)

de'nin (ö. 1621) vefat kısmı adeta ney taksimi-
ne dönüşmüştür:

*"Leylâ-yı aşk-ı ilâhînin sâf-derûnı...Ol cây-ı
dil-cûda Cünûnî Dede mezbûr, niçe sâl âyîn-i Haz-
ret-i Mevlânâ'ya icrâ ve naql-i Mesnevî-i Şerîf ile
kulûb-ı dervîşânı ihyâ üzere iken 1030 târîhinde
harîf-i nâ-sâz-ı ecel mezbûra neyzen bakışın bakup
külâh-ı hayâtı serinden cüdâ ve ney gibi cism-i
nizârın şerha-dâr ü dâğ-nümâ itmegin hamâme-i
rûhî kafes-i bedenden perrân ve döne döne hadîka-i
enîka-i behište revân oldı."*²⁰

Esrar Dede'den Mevlevî olduğunu öğrendiği-
miz Bağdatlı Rûhî (ö.1606)²¹ şu şiirinde ölüm
kervanına katılan dervişleri, yani "hâmûşân
sakinlerini" çok güzel tarif etmiştir:

*Aşk câmn nûş idiüp anlar ki medhûş oldılar
Cân u dilden Hû diyüp bir kerre hâmuş oldılar*

*Kıldılar el-fakru fahri nüktesin anlar ki gûş
Atlasına bakmayup çarhun abâ-pûş oldılar*

*Dün sürâhî bezm-i Cem nukline açdukda dehân
Dinleyüp meclisde bir bir câmlar gûş oldılar*

*Aşk ile cân virdügi-çün anlıup âlemde Kays
Yohsa şâh-ı dehr olanlar hep ferâmûş oldılar*

...

*Germ olanlar âteş-i aşk ile Rûhî şem-veş
Tenlerin yakup belâ bezminde hâmuş oldılar
(Bağdatlı Rûhî)*

20 Donuk, *a.g.e.*, s.338.

21 Bağdatlı Rûhî, bir süre Galata Mevlevîhanesi'nde
kalıp şiir ve ilimle meşgul olmuştur. (Bk. Esrar
Dede, *a.g.e.*, s.217-220).

Şeyh Gâlib ve Hüsn-i Hâtîme

İslâm akidesinde dünyadan imanla göçüp
cennete gitmeye *hüsn-i hâtîme* denir. Ancak
ölüme ilahî aşk nazarıyla bakınca hüsn-i
hâtîme, Cenab-ı Hakk'a ve Habîbullah'a vus-
lattır. Hz. Peygamber'in "Nasıl yaşarsanız
öyle ölürsünüz." prensibince "bir gülü kok-
lar gibi can vermek" diye tarif ettiği güzel
ölümün, yani hüsn-i hâtîmenin mutasavvıf-
lar ve âşıklar arasında çarpıcı örneklerine
rastlanır. Galata Mevlevîhânesi postnişini
Şeyh Gâlib Dede hüsn-i hâtîmeye hayatı ve
eserleriyle hüsn-i şehadet etmiştir.

Şeyh Gâlib'in babası olan Dîvân-ı Hümâyûn
katibi Mustafa Reşid Efendi (ö.1804-5), dev-
rinin tanınmış şairlerindendi ve Yenikapı
Mevlevîhânesi 11. postnişini Sâfiyullah
Musa Dede'nin dervişiydi. Gâlib'in büyük-
babası Kırımlı Kûçek Mehmed Dede ise Ye-
nikapı Mevlevîhânesi'nin 12. postnişiniydi.
Kutbünnâyî Osman Dede'nin yetiştirdiği
Kûçek Mehmed Dede, bir süre Konya Mev-
levî Âsitânesi'nde türbedârlık da yapmış-
tır. Sadece on sekiz ay postnişin kalan Kû-
çek Mehmed Dede (ö.1746), şimdi Yenikapı
Mevlevîhânesi'nde meydân-ı şerîfe bakan
hâmûşânda Safiyullah Musa Dede'nin ya-
nında "eslâf gibi bezm-i lâhûtî-i hâmuşâna dâhil"
ve "defîn-i hâk-i itirnâk ve müterakkib-i şefâat-i
Seyyid-i Levlak" olmuştur.

Şeyh Gâlib'in annesi Emine Hatun ve baba-
sı Mustafa Reşid Efendi Galata Mevlevîhâ-
nesi bahçesindeki hâmûşânda medfundur.
Mezar kitabesinde de yazdığı gibi, babası
Mustafa Reşid Efendi irşad makamında Me-
lamî-meşrep ve ârif bir Mevlevî'ydî.²² Şeyh
Gâlib'in kendisinden sadece dört yıl önce ve-

22 Esrar Dede, *a.g.e.*, s.374.

fat eden annesi Emine Hatun (ö.1209/1794-5) için yazdığı şu tarih şiiri ise annesine dair mevcut tek bilgidir:

*Vâlidem kim Emine Hâtûn'dur
Rûhu olsun Na'im-i emne elîf
Geldi târîh-i rihleti Gâlib:
Ola yâ Rab makâmı Huld-ı latîf
(Şeyh Gâlib)*

Asıl adı olan Mehmed Es'ad olan Şeyh Gâlib'e ismini dedesi Kûçek Mehmed Dede ile Konya Âsitânesi postnişini Ebubekir Çelebi bizzat vermiştir. Daha doğmadan oğluna müjdeyi veren dedesi Kûçek Mehmed Dede, doğacak torununun hatırını hoş tutmasını Mustafa Reşid Efendi'ye tembih etmiştir.²³ Yenikapı Mevlevîhânesi yakınındaki bir evde 1171/1757'de dünyaya gelen Gâlib'in doğumuna *eser-i aşk* ve *cezbetullah* lafızlarının tarih düşürülmesi, aşk dairesinde yaşanan kısa ama "câzib" bir ömür için oldukça anlamlıdır. Nitekim şairin kendisi "aşk" redifli gazelinde hayatının aşk hamuruyla yoğrulduğu için türlü dertlere ducâr olduğunu anlatmış ve doğumunun ebced değerine telmih yapmıştır:

*Her bâbda bir derde düşer der-be-der-i aşk
Hâşâ ki kedersüz geçile reh-güzer-i aşk*

...

*Kim kadir ilâc eylemege hükm-i kaderdür
Târîhi imiş Gâlib-i zârın eser-i aşk
(Şeyh Gâlib)*

Şeyh Gâlib ilk eğitimini aldığı babasından Farsça öğrendi, *Mesnevî-i Manevî, Dîvân-ı*

23 "...senün bir veledün dünyâya gelse gerekdür, ismini Muhammed Es'ad vaz' eyle ve hatırına riâyet eyle diyü tavsiye buyurdıkları..." (Halil Nûrî, *Târîh-i Nûrî*, Yk. 289a). İsim ve mahlas tartışmaları için bk. (Gürer, *a.g.e.*, s.XVII-XXVIII).

Kebîr, Tuhfe-i Şâhidî okudu. Daha sonra Hoca Neş'et gibi önemli hocalardan ileri Farsça, Arapça ve dinî ve beşerî ilimleri (ulûm-ı âliyye) tahsil etti. Son araştırmalara göre Şeyh Gâlib'e Es'ad mahlasını Hoca Neş'et vermemiştir, şairin yeni kullanmaya başladığı bu mahlası Hoca Neş'et *Mahlasnâme*'sinde tebrik etmiştir. Şiirlerinin kronolojik sırasına bakılırsa Gâlib, Hoca Neş'et'in meclisine iştirak etmeye başladığı 1192 / 1778 tarihinden önce Es'ad mahlasıyla şiirler yazıyordu.²⁴

Kısa ama bereketli ömrüne kıymetli eserler sığdıran Şeyh Gâlib yirmi dört yaşında dîvân tertip etti. 1197 / 1782'de yirmi altı yaşında bitirdiği *Hüsn ü Aşk*'ın te'lifine *hutâmuhu'l-misk* lafzını tarih düşürdü. Mutaffifîn Sûresi 26. âyetinden ilham olan bu ifade, surenin 25-28. âyetlerinde vafedilen cennetliklerin ikramı Tesnîm Pınarı'ndan akan mühürlü, hâlis şarabın misk kokusudur. *Hüsn ü Aşk* cennetten gelen hâlis misk kokan şarap gibidir.

Hüsn ü Aşk'ı yazdıktan bir yıl sonra (h.1198); derviş Gâlib, -babası ve dedesi gibi- Konya Âsitânesi postnişini II.Ebubekir Çelebi'nin (ö.1784) yanına gittiğinde ailesinden habersiz çileye girdi. Ancak ailesi 1001 gün süren çile müddetince evladından ayrı kalamayacakları için Ebubekir Çelebi'ye mektup yazıp çilesini İstanbul'da ikmal etmesi için ısrar ettiler. Neticede derviş Gâlib, İstanbul'a ailesinin yanına dönünce "çile kırmış" sayıldı. Daha sonra Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede'nin (ö. 1804) yanında 23 Ramazan 1198/1784'te yeniden "çilekeş" oldu. *Mevt-i irâdî* gereği "susmak" (*samtî / hâmuşî*) şartını yerine getirmek için çilesi dolana dek şiir söylemedi. Derviş Gâlib'in çileye soyunmadan söylediği son şiirdeki *Mahabbet râzımı*

24 Gürer, *a.g.e.*, s.XVII-XX.

“Kâle (a.s.): Kefâ bi'l-mevti vâizan yâ Umar”
Hz. Peygamber buyurdu ki:
Ey Ömer, vaiz olarak sana ölüm yeter!

birbirine hâmûş söylerler mısraı, bu sebeple çok manidârdır. 1001 gün sonra çilesi biten Şeyh Gâlib, 25 Ramazan 1201 / 11 Haziran 1787'de “dede” ünvanını aldı. Şiir yazmaya yeniden başladı. 4 Receb 1204 / 20 Mart 1790'da Regaib Kandili'nde, Edirne Mevlevihânesi postnişinlerinden Yusuf Sineçâk Dede (ö.1546) hatırasına Yenikapı Mevlevihânesi'nde yapılan sema âyinine iştirak etti. Şeyh Gâlib o gece “envâ-ı sûz u güdâzla 'arz u niyâz” ettiği Yusuf Sineçâk Dede'nin ruhaniyetinden Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'yi yazmak için destur aldı.

Yakûb-ı gamem aşk ile hâk olsam da
Cânımdan 'azîzsin helâk olsam da
Dâmânunu mânend-i Zelihâ tutdum
Ey Yûsuf-ı Sîneçâk çâk olsam da
(Şeyh Gâlib)

Şeyh Gâlib yazdığı esere ilham vermesi için kurbunda olmak istediği Yûsuf-ı Sineçâk Dede'nin Sütlüce'deki türbesinin karşısında ev aldı, bir hafta sonra buraya taşındı. Sütlüce'de süren münzevî hayatında “Bir ay yüzlü ile şeker ve süt gibi biriz” dediği Yûsuf-ı Sîneçâk

Dede'nin türbedârı oldu. Kendisi bir yandan bu türbenin kandillerini uyandırmak, temizliğini yapmakla meşgulken 1790 bitmeden Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'yi tamamladı:²⁵

Yâd eylemez olduk haber-i Yûsuf-ı Mısr'ı
Südlüce'de bir mâh ile şîr ü şekerüz biz

...

Hamdülillâh hâk-rübi hudmeti oldı nasîb
Mihmân-ı lutfıyam dergâhına düşdüm garîb

Âşıkam Gâlib cemâlınden ne mümkindür şekîb
Eylemez mahrûm-ı rahm elbet o sultân-ı mehîb

Seyf-i meslûl-i celâlet şâh-ı taht-ı Manevî
Yûsuf-ı Mısr-ı hakikat Sîneçâk-ı Mevlevî
(Şeyh Gâlib)

Öte yandan Sultan I. Abdülhamid Özi Kalesi'ni zapteden Rusların yaptığı katliamın acısıyla âniden vefat etmişti. 11 Receb 1203 / 7 Nisan 1789'da III. Selim amcasının yerine, yirmi sekiz yaşında tahta çıktı. Mevlevî mu-

²⁵ Esrar Dede, a.g.e., s.381-382.

hibbi olan padişah, Hz. Mevlânâ'nın türbesini tamir ettirdi ve o sıralar Sütlüce'de ikamet eden Şeyh Gâlib'den Hz. Mevlânâ için gönderilecek pûşîdeye işlenmek üzere bir beyit istedi. Şeyh Gâlib'in gönderdiği aşağıdaki beyit, atlas kumaştan yapılan pûşîdeye altın iplikle işlendi ve Hz. Mevlânâ'nın sandukasına örtüldü:

*Müceddid olduğı Sultân Selîm'ün dîn ü dünyâyâ
Nümâyândur bu nev-pûşîdesinden kabr-i Monlâ'ya
(Şeyh Gâlib)*

Sultan III. Selim'in takdir ettiği Şeyh Gâlib 1791'de (9 Şevval 1205) Cumartesi günü Galata Mevlevîhânesi postnişini oldu. XV. yüzyılda kurulan Galata Mevlevîhânesi İstanbul'un en eski mevlevîhânesi vasfıyla bu dönemde harap bir haldeydi. Şeyh Gâlib Sultan III. Selim'e sunduğu kasideyle dergâhın tamirini istedi. Padişahın emriyle 1792 yılı içinde semâhâne, şadırvan, matbah ve derviş hücreleri tamir edilen Galata Mevlevîhânesi'nde ilk sema mukabelesi 15 Zilhicce'de yapıldı; Antepli Aynî'nin düşürdüğü tarih şiiri diliyle *Nefesle döndi Adn-âbâda yâ Hû Mevlevîhâne*. Şeyh Gâlib *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyitine hürmeten dergâhın tamirinden bahseden on sekiz beyitli bir tarih şiiri yazdı. Şeyh Gâlib padişah dışında Mihrişah Valide Sultan ve Beyhan Sultan'dan himaye gördü, çeşitli vesilelerle onlara şiirler sundu. Bunlar içinde Mihrişah Valide Sultan'ın önceden vefat eden kız kardeşi Fatıma Sultan'a yazdığı tarihli şiir ve Beyhan Sultan'ın Medine'de Ravza-i Mutahhara'ya gönderdiği görkemli avize için yazdığı tarihli şiir konumuz açısından önemlidir. Şeyh Gâlib ile karşılıklı hürmet ve sevgi üzere ünsiyet kuran Mevlevî muhibbi Sultan III. Selim, müzehheb bir Gâlib Dîvânı nüshasını oldukça büyük meblağ-

la yazdırdı. Şeyh Gâlib'e şair Cevrî hattıyla yazılan müzehheb bir *Mesnevî-i Manevî* hediye etti. Neyzen ve bestekâr Sultan III. Selim Şeyh Gâlib'den on altı yıl sonra, 29 Mayıs 1807'de tahttan indirilip şehit edilmiştir.

Tahminen XVIII. yüzyıl başında evlenen Şeyh Gâlib'in Ahmed, Mehmed ve Zübeyde adlı üç çocuğu olduğu bilinmektedir. Annesi Emine Hatun'u kaybettikten iki yıl sonra; Veled Çelebi'nin *Sımât-ı Âşıkân* adlı mecmuasına göre 1211 / 1796'da Şeyh Gâlib; Mehmed Emin Çelebi'nin oğlu Hüseyin Çelebi'yle birlikte Konya'ya Pîri Hz. Mevlânâ'yı tekrar ziyarete gitti.²⁶ On beş gün süren ve Mevlid Kandili'ne denk gelen bu ziyarette, Şeyh Gâlib Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'ne de uğradı²⁷ ve önce Galata Mevlevîhânesi'nin 2. postnişini ve sonra vefatına dek Afyonkarahisar Mevlevîhânesi postnişini olan Dîvâne Mehmed Çelebi (ö.1544'ten sonra) için yazdığı şiirle niyaz etti. Ne var ki bu ziyaretin hemen ardından, 26 Ocak 1797'de halifesi ve yakın arkadaşı Esrar Dede vefat etti. Bu kayıplarla sarsılan Şeyh Gâlib bir yıl kadar sonra hastalandı. Hastayken bile Sultan III. Selim'in Mevlânâ Türbesi'nde Kubbe-i Hadra'yı tamir ettirmesi şerefine otuz altı beyitle yazdığı kasidede şu tarihi düşürdü:

*Kalem târîhini levh-i ezelde yazdı kim Gâlib
Binâ-yı Hân Selîm bu kubbe-i mînâ-i Mevlânâ
(h.1213)*

Hastalığı birkaç ay süren Şeyh Gâlib Dede, kırk iki yaşındayken 1798'de çarşamba sabahı vefat etti (26 Receb 1213). Ertesi gün Mirac Kandili'ydi, o gün Şeyh Gâlib Dede Galata Mevlevîhânesi girişindeki türbede medfun

²⁶ Ergun, *a.g.e.*, s.38.

²⁷ Gürer, *a.g.e.*, s.LII-LIII.

olan İsmail Rusûhî Dede'nin ayak ucuna defnedildi ve hâmûşâna dahil oldu. Onun erken yaşta vefatı ailesini ve sevenlerini çok üzmüştü. Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Mustafa Dâniş Dede (ö.1845), gasil esnasında Şeyh Gâlib'in babasının "Âh oğul, bu tahtaya o kara sakalınla yakışmıyorsun." diye ağlar-ken ak sakalının gözyaşlarıyla ıslandığını anlatmıştır.²⁸ Nitekim Gâlib'in babası Mustafa Reşid Efendi bu acıya altı yıl dayanabilmiş ve h.1219'da vefat etmiştir.

Yaygın rivayete göre Şeyh Gâlib genç yaşında veremden vefat etmiştir. Kısa süren ömründe kıskanılacak başarılar gösteren ve çok ilgi gören bu büyük mutasavvîf şairin hastalanışı ve vefatı üzerine türlü dedikodular yayılmıştır. Bir rivayette Sultan III. Selim Beşiktaş Mevlevîhânesi ziyaretindeyken *Mesnevî*'yi Gâlib'in okunmasını isteyince Şeyh Gâlib kürsüye çıkar. Mevlevîhâne'nin postnişini Yusuf Zühdi Dede Mevlevî âdâbına aykırı bu tavırdan incinir. O anda Şeyh Gâlib'in nutku tutulur, mahcuben kürsüden iner; evine dönünce hastalanır, vefat eder. İkinci rivayette Yenikapı Mevlevîhânesi'ne giden Gâlib Dede, mürşidi Ali Nutki Dede'nin karşısında mağrur oturur, sikkesini çıkarır. Buna üzülen mürşidi orayı terk eder. Bir süre sonra Gâlib hastalanır, vefat eder. Üçüncü rivayette Şeyh Gâlib, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne atla giderken karşılaştığı Sahîh Ahmed Dede'yi atından inmeden selamlar; bu yüzden hastalanır ve ölür. Diğer rivayette bir cuma mukabelesinde yanında şatafatlı giyindiği için ağır ikaz alır ve üzüntüden ölür. Bir rivayete göre Beyhan Sultan'a duyduğu gizli aşk yüzünden ölmüştür.

Gâlib'in ölümünden sonra dervişlerinden 1819'da Hâlet Said Efendi (ö.1822), Şeyh Gâlib

28 Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, s.160

Dede'nin kabrinin bulunduğu İsmail Rusûhî Dede için yapılan türbeye tamir ettirdi. Bu türbede el-ân Şeyh Gâlib Dede ile *Mesnevî* şârihi ve Galata Mevlevîhânesi 7. postnişini İsmail Rusûhî Dede (ö.1632); Şeyh İsa Dede (ö.1771); Selim Dede (ö.1777); Hüseyin Dede (ö.1782) ve Şeyh Mehmet Rûhî Dede (ö.1810) bulunmaktadır. Şeyh Gâlib'in vefatına, Keçecizâde İzzet Molla, vakanüvis Halil Nûrî'nin oğlu Nebîl Bey (ö.1820), süvari kaleminden Mevlevî Abdülhalim Bey, Hasan Hakkı Paşa (ö.1896) gibi şairler birçok tarih şiiri yazdılar:

*Sûz-ı gamla yakar erbâb-ı dili bu devrân
Döndi tennûra bakup cümlesi bu ahvâle*

*Yani Şeyh-i Galata Hazret-i Gâlib Dede kim
Şi'r ü inşâda ne mümkin gele vasfı kâle*

*Cân atup gitdi bihişte dönerek rûhu anun
Çıka Rıdvân kudûmı için istikbâle*

*Mermere sikke kazar bende-i Mevlânâlar
Rağbet itsün mi bu dünyâdaki câh u mâle*

*Diyelüm çâre yok ey merd-i Hudâ eyvallâh
Zen-i dünyâ hele şâyeste degül ikbâle*

*Didi târihini bu demde ney-i kilik-i Nebîl
Göçdi Gâlib Dede yâ Hû diyüp ehl-i hâle
(Nebîl)*

Sağlığında Şeyh Gâlib'i tenkit eden Adanalı Osman Surûrî de vefatına iki tarih şiiri düştürmüştür:²⁹

*Çerh-i kec-rev galata düşdi yine
Kıydı ehl-i dile âh ol bed-hû*

*Cevr-i devr ile hâmûş oldı dirîg
Galata şeyhi gibi nâdire-gû*

29 Gürer, *a.g.e.*, LV-LVI.

Gâlib-i mutlak olurdu sözde
İtse merdân-ı sühan ana gulû

Kıldı eflâke idüp rûhu 'urûc
Şeb-i mi'râcda 'azm-i munû

Mislini zîr-i felekde bulamaz
İtmesün yok yire devrân tekapû

Çille-i lahde çekildi gitdi
Erba'în içre o merd-i nukû

Hüzn ile yazdı Surûrî târîh
Geçdi Gâlib Dede cândan yâ Hû
(Surûrî)

Şeyh Gâlib'in sanatından çok etkilenen Keçecizâde İzzet Molla, manzum silsilenâme-sinde Şeyh Gâlib'in postnişinliğinden ve vefatından bahsetmiştir. Bu şiirde Keçecizâde'nin Şeyh Gâlib'i ziyaret etmesi ve "elini ayağını öptüğümde aldığım lezzet hâlâ akımda" ifadesi dikkat çekicidir:

Bin iki yüz on üç' de genc iken bozdı tılsımın mev't
Bize cevherlerin bahş itdi gitdi ol kerem kânu

Dehânumdan o lezzet gitmedi bin el ayak öpdüm
Bi-hamdillâh bana takbîl-i desti oldu erzânî³⁰
(Keçecizâde İzzet Molla)

Şeyh Gâlib'in Eserlerinde Ölüm Estetiği

Rıza Tefvik Bölükbaşı'nın "Edebiyat gülistanı bir gübreliğe dönmüştü, bu gübrelikten Şeyh Gâlib gibi bir lâle çıktı." dediği Şeyh Gâlib'in şiirlerinde ölüm, estetize edilmiş bir kavramdır. Özellikle *Hüsn ü Aşk* ölmeden önce ölmek düşüncesini, yani seyr ü sülûku alegorik olarak işleyen bir eserdir. Şeyh Gâ-

30 a.g.e., XXXVIII.

▲
"Şeyh Gâlib"

lib'in bu eserinin başındaki miraciyyede, nûr-ı Muhammediyye sırrına vâkıf olarak Bilal-i Habeşî'den bahsetmesi tesadüf değildir. Zira Hz. Mevlânâ da *Mesnevî*'sinde Hz. Bilal-i Habeşî'nin vefatı esnasındaki sevinçli hâlini hüsn-i hâtime örneği olarak anlatmıştır:

Mânend-i Bilâl sâhib-i irfân
*Nûr-ı siyeh içre nûr-ı îmân*³¹
(Şeyh Gâlib)

Şeyh Gâlib *Hüsn ü Aşk*'ta Hüsn ve Aşk'ın yaşadığı Sevgioğulları (Beni Mahabbet) kabilesini anlatırken dehşet güzellikte ölümcül tasvirler yapmıştır. Kara bahtlı bu kabile halkının yüzü (aşk içinde) sapsarıdır, sohbetler neydeki feryattır. Yakıcı temmuz güneşini giyerler, içtikleri dünyayı yakan ateştir. Havadan ateşler yağar, vadileri matem ve hüznün kumuyla doludur. Alışverişlerinde can satar, gizli yanıp yakılmalar satın alırlar. Azrail o kavmin has sâkîsidir.

Esrar Dede'nin "*esrâr-ı makâmât-ı sülûk-ı Mevlevî*" dediği *Hüsn ü Aşk*'ta âşık dervişin sembolü olan Aşk, nefsinin ölümünü arzu eder. Şeyh Gâlib Hüsn'ün Aşk'a gönderdiği eşsiz güzellikteki âh kılıcını överken ölüme dair belîğ tespitler yapmıştır. Eserde Aşk'a Sühen'in verdiği âh kılıcı, nefsinin ölümünün Hakk rızasına kavuşmak olduğunu anlatan bir semboldür. Kan ırmağı, ateş seli, ecel zehri, nakışlarla bezeli bir ejderha olan bu kılıcın cevheri Süreyya yıldızıdır. Âh kılıcı kan sızdıran yemyeşil bir dudu kuşu, sülün gibi güzel ve alıcıdoğan gibi çeviktir. Azrail buyruğuna âmâde bu kılıcın dalgasının kolu kanadı mahşerler icat eder. Âh kılıcı kızıl ölümlü kanadında gizleyen yemyeşil bir kuştur;

31 *Hüsn ü Aşk*, b.45.

zulumü def' eden bir kan içicidir, aşk yolunda her engeli yok eder.³²

Şiirlerinde yeşil ölüm, kızıl ölüm gibi kavramlardan da bahseden Şeyh Gâlib'in vefat eden yakınları için yazdığı tarih şiirleri ölüme dair etkili ve güzel ifadeler içerir. Makalenin haddini aşacağı için buraya alamadığımız bu şiirlerde vefatlarına tarih düşürdüğü kişiler şairin sosyal çevresi hakkında ipuçları vermektedir. Mesela Galata Mevlevîhânesi postnişinlerinden Aşçıbaşı Şeyh Hüseyin Dede (ö.1197/1782); Yenikapı Mevlevîhânesi aşçıbaşısı Şerif Ahmed Dede'nin manevi evladı Seyyid Derviş Mehmed Es'ad (ö. 1202/1787); Fasih Dede'nin ayak ucuna defnolan Zikrî Dede (ö.1197/1782); genç yaşta vefat eden Seyyid İskender Dede (1207/1792-3); Gâlib Dede'nin dervîşi Manastırlı Hafız Ebubekir Dede (ö.1210/1795); Divan katibi III. Selim'in vakıf katibi Sarıkçıbaşı Mustafa Efendi (ö.1209/1794) tarih şiiri yazdığı Mevlevîlerdendir.

Şeyh Gâlib'in Kütahya Mevlevîhânesi'yle ve Hânedân-ı Sâkıbiyye ile yakın ilişkisi vardı. Kütahya Mevlevîhânesi'nin kırk altı yıl postnişinlik yapan Mustafa Sakıb Dede, Gâlib'in müşidi Ali Nutkî Dede'yi (ö.1794) yetiştirmiştir. *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* yazarı Mustafa Sakıb Dede'nin vefatına (ö.1148/1735) sekiz beyitli bir kıt'a yazmış ve son beyitte şu tarihi düşürmüştür:

Mâtemin gûş eyleyüp Gâlib gürûh-ı 'âşıkân
Didiler târîh-i fevtin hâyî hatm-i Mevlevî

Sakıb Dede'nin oğlu Hâlis Ahmed Dede (ö.1191/1777-78) de babasından sonra kırk beş yıldan fazla Kütahya Mevlevîhanesi'nde

32 *a.g.e.*, b.1558-1578.

şeyhlik yaptıktan sonra vefat etmiştir. Şeyh Gâlib'in bu olaya yazdığı yedi beyitli kıt'adaki şu son beyit, Hâlis Dede'nin vefat tarihine işaret etmektedir:

*Şeş cihetden gelür âvâz-ı te'essüf Gâlib
Nakd-i Hâlis gibi Ahmed Dede çıktı elden*

Şeyh Gâlib Konya âsitânesi postnişini II. Ebubekir Çelebi (ö.1199/1785) ve genç vefat eden oğlu Hacı Mehmed Ârif için birer tarih şiiri yazmıştır. Garîbî mahlaslı II. Ebûbekir Çelebi, Konya Âsitânesi'nde 40 yıl postnişin olduktan sonra, 66 yaşındayken 28 Rebûlâhir 1199 / 10 Mart 1785'te ikindi namazı abdestini alırken vefat edince³³ Konya hâmûşânına defnedilmişti. Şeyh Gâlib, "Diyâr-ı Konya'nun hürz-ı emânıydı o server" diyerek Konya halkının koruyucusu saydığı II. Ebûbekir Çelebi'yi bu şiirinde "zahir ve bâtın ilimlerinde yed-i tula sahibi" gibi sıfatlarla övmüştür. Şeyh Gâlib saray hizmetlisi Mevlevî dervişi Musahib Seyyid Ahmed Ağa (1209/1794) için yazdığı tarih şiirine ise "Musâhib oldu hâmûşâna ahhâb" lafzını tarih düşürmüştür.

Şeyh Gâlib'in diğer tarikat büyüklerinin vefatına da tarih şiirleri vardır. Bunlar arasında Sâdî Şeyh Ahmed'in oğlu ve dervişi Seyyid Ömer (1210/1795); Yarımca Baba Bektaşî Tekkesi hizmetnişini Hacı Ömer Baba (1207/1792-3); "Halvetteyken vefat eden" Nakşibendî Şeyh Hâce İsa Efendi (1205-6/1791-2) ve Cerrahî âsitânesi postnişinlerinden Morevî Şeyh Muhammed el-Halvetî için "gevhâr-i eşk ile" yazdığı tarih (1209/1794) sayılabilir. Şeyh Gâlib ayrıca Kâdirî şeyhi Gümüş Dede'nin vefatına (1195/1780) yazdığı şiirde "Hâce İsa gitdi âh" lafzını tarih düşürmüştür.

33 Sahih Ahmed Dede, *Mecmuatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, s.339.

Şeyh Gâlib ve Esrar Dede

1748'de doğduğu kabul edilen Mehmed Esrar Dede "abdalân" zümresi içinde gençliğini yaşadı. Bir süre divan katipliği yaparken "hâcegân" zümresine girdi. Şiirlerinde sonradan bu zümreler içinde geçirdiği zamanı pişmanlıkla anmıştır. Esrar Dede Arapça, Farsça, Rumca, Latince, İtalyanca bilen iyi yetişmiş bir şairdi. Sohbetlerine katıldığı Galata Mevlevîhânesi'nin yeni postnişini Gâlib Dede'den çok etkilendi ve 1208/1793'te 45 yaşında müridi oldu.

*Reh-i Monlâ-yı Rûm'da Esrâr
Mürşidim her makâmda Gâlib'dir*

*Şeyhim reh-i Mevlevî'de Gâlib oldu
Feyz-i nefesi 'âleme vâhib oldu*

*Sâyesinde başıma şems-i hidâyet doğdı
Hazret-i Gâlib'e bir bende-i mağlûb olalı*

Esrar Dede intisap ettikten kısa süre sonra "veliyi-yi ni'metim, delil-i tarikatim, mürşid-i hakikatim" dediği Şeyh Gâlib'in işaretiyle çileye soyundu. İki arasında çok hızlı ilerleyen dostluk sıradan mürşid-mürid ilişkisini aşıyordu. Esrâr Dede'nin iki şiirinden Şeyh Gâlib ile zaman zaman Göksu ve Bağlarbaşı gibi mesirelere ve Boğaz'da mehtap seyrine çıktıkları anlaşılmaktadır:

*Sâye-i Hazret-i Gâlib'de Boğaz içre bu şeb
Zevk-i min tahtihe'l-enhâr idi bana her sû*

Kalender-meşrep bir şair olan Esrar Dede melâmî tavırları yüzünden bir ara mürşidini kızdırınca Şeyh Gâlib, seyyah cezasıyla onu Galata Mevlevîhânesi dışına sürdü. Çok geçmeden Esrar Dede "dokunma" redifli gazelini yazmış ve affedilerek tekrar geri dönmüştür:

*Hakkâ tamâm âşık idi yâr-i gâr idi
Birkaç zamân mu'ammer olaydı ne var idi
Allah verdi aldı yine kurb-ı Hazret'e
Biz kalduk intizâr ile rûz-i kıyâmete*

*Âhir nefesde sohbeti oldu mahabbet âh
Bir yâre urdı bağruma âh derd-i firkat âh
Gelmezdi hiç kalb-i fakîre bu sûret âh
Ey kâş etmeyeydüm o âşıkla sohbet âh
Yakmazdı belki cânımı bu nâr-ı hasret âh
Telh itdi kânum âh o zehr-nâk şerbet âh
Eyvâh elden o gül-i handânım aldı mevt
Esrâr'um aldı cümle dil ü cânım aldı mevt*

*Olsun mübârek ol mehe kabr-i sa'âdeti
Mevlâ müyesser ide makâm-ı şefâ'ati
Bitmiş ne çâre dânesi gelmişdi sâati
Dehrin budur hemîşe muhibbâna 'âdeti
Tefrîk içündür itse de izhâr vuslatı
Zehri yudılmaz ağza alınmaz harâreti
Ben gördüğüm bu dâr-ı fenânun fenâsıdır
Bâkî Hudâ rızâsı bekâ Hâkk bekâsıdır*

*Meydân-ı Melevî'de nişân âşikâr idüp
Pervâz iderdi şevk ile 'Ankâ şikâr idüp
Eylerdi nây u defle semâ' âh u zâr idüp
Bulmuşdı kân-ı matlabı Hak'da karâr idüp
Almışdı müjde kûyuna yârun güzâr idüp
Gıtdi ne çâre Gâlib'i hasretle yâr idüp
Olsun visâl-i Hazret-i Pîrân'la kâm-yâb
Kıldı karîn-i kabr-i Fasîh'i felek-cenâb
(Şeyh Gâlib)*

Esrar Dede "Galata Mevlevîhânesi meydan-ı şerifinde "ney ve def eşliğinde sema ederken aşkını izhar eden" şen şakrak bir dervıştır. Klasik şiirimizin en güzel mersiyelerinden biri olan ve ölüm acısını son derece belîğ bir dille ifade ettiği bu mersiyede, Esrar Dede'nin şahsiyeti ve vefatına dair önemli detaylar vermiştir. Gâlib'e göre "dünyaya hediye olan bu nadide cevher", "fakr u fenâ sırrına ermiş

gerçek bir Hakk âşığıdır." Şeyh Gâlib "vefâlı yârim" dediği Esrar Dede için "her gece sohbet ederken mum gibi" biz iki âşık "birlikte yanardık", "gündüzleri gölge gibi yanımdan ayrılmazdı" demiştir. "Ölümünün müjdesini önceden almıştı" dediği Esrar Dede'nin "son nefeste sohbeti muhabbet ve aşk" olmuştur.

Mürşid olmasına rağmen Şeyh Gâlib, bu mersiyyede sıradışı şekilde, şahsî duygularını âşikâr etmiştir. "İki gözü inci gibi gözyaşı dökerken yüreği kan ağlar. İçi kararmış, bedeni matem rengi siyahlara bürünmüştür. Esrar'ımı, gülen gülümü, nadide bir mücevherimi toprakta telef ettim" diyerek dervişinin ömrünü uzatmaya himmetinin yetmediğini düşünerek üzülür. Hatta "Bari biraz daha yaşasaydı" diye hayıflanır. Bu mersiyyeyi yazdıktan sonra sadece bir iki yıl sonra, Esrar Dede gibi Şeyh Gâlib'in Mirac Kandili arefesi vefat ettiği hatırlanırsa Esrar Dede'ye kavuşma arzusunun şairanelikten öte samimi bir dua olduğu anlaşılacaktır.

Şeyh Gâlib'in Kerbelâ Mâtemi

Tasavvuf geleneğinde "şehîd-i aşk" kavramı Ehl-i Beyt-i Mustafa âşıkları arasında rağbet edilen bir kavramdır. Muharrem ayında Hz. Hasaneyn ve Kerbela şehitleri için gözyaşı döken mutasavvıflar, Muharrem ayında vefat etmeyi "âşık-ı sâdık" olduklarının bir nişanesi olarak görürler ve böyle ölmeyi ümit ederler. Mesela Molla Câmî (ö.1492) Muharrem'in on yedisinde vefat etmiştir. Osmanlıda Aşura ve mersiye hânlik geleneğine büyük katkısı olan ve Muharrem gecelerinde yüz rekat namaz kılan Pîr Yusuf Sünbül Sinan hazretleri de bir Muharrem gecesi vefat etmiştir. Yine Nizâmîyye Pîri Seyyid Nizâmeddin Muharrem ayında vefat etmiş-

tir (v.1550). Babasının vefatını “*Pederimin hûn-i irtihâlinde burnundan ziyâde kan geldi. Ellerinî kana bulaştırıp yüzüne sürdü. -Bi-hamdillâh, bugün Hz. Hüseyin’in âlûde-i hûn olması gibi, ben de hûna gark oldum, deyip -Yâ Allâh! sayhasıyla teslim-i cân eyledi. Merkez Efendi cenaze namazında telkîn verirken -Biz cevâbımızı verdik. Var sen de cevâbını hâzırla! demiş ve gûş-ı hakikatına bir sadâ gelmiştir.*” diye aktaran Şeyh Seyyid Nizamoğlu (v.1601) da ceddine sadakatının nişânesi olarak Muharrem ayında vefat etmiştir. Beşiktaş’taki Sinan Paşa Tekkesi postnişini Celvetî-Nakşibendî Şeyh Neccarzâde Rıza (ö.1746) on üç Muharrem gecesi “*bülend-âvâz ile “Allâh” diyerek cânını cânâna teslim*” etmiştir.

*Âferîn ol âşık-ı şeydâya kim virmiş revân
Râh-ı Hakk’da kılmış ol kâr-ı şehîd-i Kerbelâ
(Seyyid Nigârî)*

“Kerbela şehidi Hz. Hüseyin gibi Hakk yolunda can veren çılgın âşığa aferin!”

Gönlüm Hüseyin sanki, ayrılık da tıpkı Yezîd, yüzlerce defa Kerbelâ çölünde şehid olmuş şu gönül³⁴ diyen Hz. Mevlânâ’ Ehl-i Beyt-i Mustafa’ya çok düşküdü ve Çâr-ı Yâr-ı Güzîn olan Hulefa-i Râşidîn’e hürmeti ve sevgisi büyüktü. Meşhur müseddesinde “Sanma bizi kim beste-dil-i nefis-i gavîyiz / Hâk-ı kadem-i âli abâ Mustafâvîyiz” ve “Eolâd-ı Hüseyin’in kul kurbânıyuz el-hak” demiştir. Muharrem ayındaki faaliyetlerine bakılırsa Şeyh Gâlib’in hayatında tevella ve teberranın önemli bir yeri olduğu anlaşılacaktır. Hz. Hüseyin’in türbedârı Fuzûlî’nin gazeline naziresinde Şeyh Gâlib, “Kan ağlamak firâk ile şânun-durur senün” diyerek Muharrem mateminden bahsetmiştir.

34 *Divân-ı Kebir*, c.III, s.73, b.526.

Şeyh Gâlib postnişin olduğu Galata Mevlevihânesi’nde Muharrem ayında icra edilen sema ve diğer dinî etkinliklerde tevellaya ve teberraya önem veriyordu. Şeyh Gâlib *Dîvânı*’nda bunun pek çok örneği vardır. Mesela III. Selim 20 Muharrem 1207/1792 tarihinde Galata Mevlevihânesi’ne gelerek sema törenini seyretmiş; Şeyh Gâlib’e ve dervişlerine ve diğer Mevlevîlere, semâzenlere, neyzenbaşına, kudümzenbaşına, aşçı dedeye ve meydancıya ihsanlarda bulunmuştur.³⁵ Ayrıca Sultan III. Selim’in emriyle eski reisülkütâb Mehmed Râşid Efendi’nin sebili olarak 10 Muharrem’de hizmete açılan şadırvanın tebriki için bir terki-i bend ve bir tarih şiiri yazmıştır. Bu şadırvan ile uzak kaynaklardan getirilen su, Galata Mevlevhanesi’ne bağlanmıştır. Râşid Efendi sayesinde, Kerbelâ’da susuz can veren Ehl-i beyt hürmetine Muharrem 1207/1792’de açılan bu şadırvan ile Râşid Efendi Ehl-i beyt âşığı olduğunu ispat etmiştir.

Şeyh Gâlib Paşa Limanı Yarımca Baba Bektaşî Tekkesi’nde hizmet eden Hacı Ömer Baba adlı bir Ehl-i beyt-i Mustafa âşığı bir zâtın vefatına tarih şiiri yazmıştır. Ayrıca Yenikapı Mevlevihânesi aşçıbaşısı Şerif Ahmed Dede’nin manevi evladı Seyyid Derviş Mehmed Es’ad’ın 1202/1787 Muharrem’indeki vefatı için Şeyh Gâlib iki tarih şiiri yazmıştır. Şiirlerden Mevlevî dervişi ve semazen olan bu çocuğun matem vefatının Gâlib’i çok etkilediği anlaşılıyor.³⁶ Gâlib’e göre Kerbela matemî derdiyle vefat eden bu çocuk, gerçekten Ehl-i beyt soyundan geldiğini ispat etmiştir:

*Şehîd-i Kerbelâ hüznüyle güya
Bürindi başına hâk-i siyahu*

35 Ergun, a.g.e., s.36-37.

36 Gürer, a.g.e., 613-615

*Olur seygidligün işbâtı el-hak
Bu mâtem-hânedede fevt-i begâhu
(Şeyh Gâlib)*

Şeyh Gâlib'in Kerbela matemini yürekten hisseden bir Ehl-i Beyt-i Mustafa âşığı olduğuna en güzel delil ise bir Muharrem günü Sümbül Efendi Tekkesi ve Camii'nde derişleriyle sema töreni bitince dışarı çıkarken yaşadığı bir olaydır. Çok şiddetli yağın yağmuru gören Şeyh Gâlib duygulanmış ve şu kıt'ayı söylemiştir:

“Yevm-i Aşûrâ'da Koca Mustafa Paşa Câmi-i'nde âyîn-i şerîf icrâ olunurken bârânun kesretle nuzûli akmasında (dışarı) hurûclarında söylenen rubâidir:”

*Bulandı yevm-i Aşûrâ'da çarhun tab-ı nâ-şâdı
Zemîn ü âsumân bu hüzn ile deryâ-yı Nîl oldı
Semâvât ehlinin gözyaşındur bârân zann etme
Şehîd-i Kerbelâ'nun rûh-ı pâki için sebîl oldı
(Şeyh Gâlib)*

10 Muharrem 1198 / 5 Aralık 1783 tarihinde yazdığı bir gazelinde ise doğrudan Aşura matemine dair ifade kullanmasa da Şeyh Gâlib mecazlarla “aşk şehidi” olmaktan bahsetmiştir. “Yaraşur” redifli bu gazelini “Tevhid güllerinin bülbülüne sükût yakışır” diye bitirmesi, Şeyh Gâlib'in matem taşkınlıklarını onaylamadığı ve sadık âşıkların hep gönülden ağladığına inandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu tavır Pîr-i Hz. Mevlânâ'nın düşüncesiyle örtüşmektedir. Aşağıdaki beyitte matem-düğün tezâtı içinde Muharrem ayında bile âşığın ölümü bayram sevincidir:

*Mâtem-i firkat-i dildâre oldum kurbân
Bu'l-aceb geldi Muharrem'de bu bayram bana
(Şeyh Gâlib)*

Şeyh Gâlib Dede Aşk Şehidi midir?

Hz. Aişe ve İbn Abbas'tan gelen rivayetlere göre, Hz. Peygamber “Aşkıyı gizleyip iffetini muhafaza ederek ölen şehittir” buyurmuştur. Bazı âlimlerin sahihliğine itiraz ettiği bu hadis-i şerîf, halk arasında rağbet bulmuş ve aşk şehitlerinin hikayeleri dilden dile anlatılmıştır. Bu inancın özünde, beşerî aşkın ilahî aşka giden yolda önemli bir merhale olması ve âşığın en değerli şey olan canını feda etmesinin takdir edilmesi vardır. Yani “kâl ile değil, hâl ile” aşkıyı ispat edenler gerçek âşıktır.

Eskiden kara sevdaya tutulanların çok zayıf düşünce “ince hastalık” denen vereme yakalanması yaygındı. Bu yüzden şairler veremi aşk hastalığı olarak kullanmışlardır. Yaygın rivayete göre Şeyh Gâlib genç yaşında veremden vefat etmiştir. Şeyh Gâlib'in ölüm nedeninin kesin olarak tespiti mümkün değildir, ancak şiirleri onun iç dünyasına ışık tutmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi vefatından dört yıl evvel annesini, iki yıl önce de dostu ve dervişi Esrar Dede'yi kaybetmesi şairin hassas tabiatını olumsuz etkilenmiştir. Esrar Dede için yazdığı meşhur mersiyesine “Kan ağlasın gözyaşı incisi döken gözlerim” diye başlayan Şeyh Gâlib, “Esrar'ım Cenab-ı Hakk'ın zâtına kurbiyete erişti, biz ayrılık acısıyla kaldık.” “Ölüm onu değil, asıl benim gönlümü canımı aldı.” demiştir.

*Ağlama ey bülbül-i dîvâne Allâh aşkına
Merhamet kul haste-i hicrâne Allâh aşkına
(Şeyh Gâlib)*

Nûrî Târîhi'nde Şeyh Gâlib'in vefatına kadar birkaç ay hasta yattığından bahsedilmiştir.³⁷

37 “...ber-muktezâ-yı hikmet-i Bârî, birkaç mâhdan berü mizaçlarına ba'z 'ârıza târî olup bunca

Şairin hem Es'ad hem Gâlib mahlasıyla üç gazelinde "Gül gibi açıldum ammâ gülmedüm" mısraını redd-i matla olarak kullanması kederli hâlini yansıtır. Yirmi altı yaşında yazdığı *Hüsn ü Aşk*'ın sonunda *Cânumda ne sûziş-i taleb var / Gönümde ne neş'e-i tarab var*³⁸ gibi beyitlerden dünyadan zevk almadığı anlaşılmalıdır.

Osman Surûrî de Şeyh Gâlib'in vefatına yazdığı şu tarih kıt'asında onun sayısız sıkıntılara maruz kalarak sonunda ecele yenildiğini söylemiştir:

*Hayf mağlûb-ı ecel oldı çeküp
Renc-i bî-hadd ü 'aded Gâlib Dede
Medd idüüp âhu didüm târîhini
Oldı nâ-peydâ Gâlib Dede
(Surûrî)*

Şeyh Gâlib'in genç yaşta veremden vefat ettiği bilgisini dikkate alırsak aşağıdaki beyitlerde sevgilinin derdiyle ölümcül hasta hâline geldiğinden bahsetmesi, belki de gerçek hayatını yansıtmaktadır ve şairlerin kullandığı mübtezel tabirlerden değildir:

*Üzüldi cân gam-ı zülfiyle derd-i çeşminden
Bu hastalukdan efendim sağalmaduk gitdi
(Şeyh Gâlib)*

Pîr-i Mevlânâ'nın aşk anlayışını hayatına ve eserlerine yansıtan Şeyh Gâlib'in şiirlerinde sevgiliye vuslat, rıza-yı ilahîye mutabık ya-

tedâbir ü deva gayr-ı müfîd ve 'akıbet hayât-ı müste'âr-ı fâniden nâ-ümîd olarak herhâlde eb-nâ-yı cinsine gâlib bir zât iken pençe-i nâgeh-gîr-i ecelde mağlûb olup işbu Receb-i şerifün 26.günü 'ale's-seher karîn-i rahmet-i Mûte'âl ve zâde-i tab'-ı ilhâm-menba'larından olan *Gül gibi açıldum ammâ gülmedüm* mısra-ı bercesteşi kendülere hasb-ı hâl olur." (*Târîh-i Nûrî*, Yk. 289b.)

38 *Hüsn ü Aşk*, b.2040.

şamak, aşk yolunda ölmek arzusu öne çıkar. Hele Hz. Mevlânâ'ya atfedilen *Âh mine'l aşkı ve hâlâtihî / Ahraka kalbî bi-harârâtihi* beyitini nakarat olarak kullandığı terci-i bendi, Şeyh Gâlib'in sanatının ve dünya görüşünün özeti gibidir. Bu şiirinde "Aşk ateşine düşeli dîvâne olduğuna kimseyi inandıramadığından dert yanar. Ama kendisi *Yakışını söyleyemem âh âh* dediği aşkın ölümcül dehşetinin düğün mü matem mi olduğunu ayırt edemeyecek haldedir. Şeyh Gâlib'e göre "*Küşte-i aşk olanun hâline ağlar hançer*" yani, aşk uğruna ölenlere hançer bile ağlar. *Ben hâmuş olsamda râz-ı aşkı gûyâdur gönül* der; yani aşk uğruna ölse, suskunlara karışsa bile gönlü sonsuza dek aşkın sırrını söyleyecektir.

Henüz genç bir şairken Es'ad mahlasıyla yazdığı bir şiirinde "*Küşte-i gamze-i cellâd ki dîrler o bizüz*" diyecektir. Zira bu onurlu bir ölümdür. Hz. Mevlânâ hakkındaki bir methiyesinde Şeyh Gâlib, aşk şehidi olduğunu söylemiş ve kendi türbesini tasvir etmiştir. "Sendendür" redifli bu gazelinde Gâlib mahlası kullanması ve Mevlevî sikkesi giydiğinden bahsetmesi, şairin bu gazelinin vefatından en çok yirmi yıl önce yazdığını gösterir. Beyitte "ölmeden önce ölmek" hadis-i şerifine telmih vardır:

*Şehîd-i aşkun oldum lâle-zâr-ı dâgdur sînem
Çerâg-ı türbetüm şem'-i mezârüm varsa sendendür*³⁹
(Şeyh Gâlib)

Şiirlerine bakarsak aşkın yakışı olmadan, uzun bir ömür sürmeyi istemeyen Şeyh Gâlib, ölene dek aşk ateşiyle yanmayı istemiştir. Ayrılık acısı ona ölümden beter gelir. Sevgilinin (Hz. Peygamber) la'l dudağı için ölmeyi

39 "Efendimsin, aşkının şehidiyim. Sinem aşkınla açılan yaraların kızıl lale bahçesine döndü. Şehit diye bana türbe yaparlarsa o türbenin kandili de mezarımdaki mum da senin şevkinle yanar."

canı çeker. Sevgilinin yüzüne hasret kalma derdinin zifiri karanlığında ölse onun kabri nurla dolacaktır. Öyle ki ahirette mahşer güneşi bile nârinin nûrunu şairin mezarındaki mumdan alacaktır:

*Bî-sûziş-i aşk istemezüz tûl-ı hayâtı
Mânend-i şerer böyle ölince giderüz biz*
(Şeyh Gâlib)

*Hayât ümmîdin etmem gamze-i cellâddan ammâ
Fedâ olmak o la'l-i nâba cân ister mi ister ya*
(Şeyh Gâlib)

*Gâlib ölmekle senün çeşmine sıhhat gelmez
Bana bu derdden ölsem de ferâgat gelmez*
(Şeyh Gâlib)

*Ölürsem şâm-ı gamda rûy-ı yâra intizârumdan
Yarın hurşîd-i mahşer nûr alur şem'-i mezârumdan*
(Şeyh Gâlib)

Bazen "O hasta-i gam-ı aşka ecel beğendiremem" dediği zayıf ve hasta gönlüne sitem etmiştir. Bazen "Cân olmak ister ey leb-i şîrîn fedâ sana" diyerek vuslat yolunda ölmek arzusunu dile getirmiştir, bazen de "Cânım mı var ki mâil-i cânâne olmayam" diyerek zaten aşk hastası gönlünün çoktan öldüğünü söylemiştir. Fenâ yurdu olan dünyadan usanan, lezzet almayan Şeyh Gâlib "Bekâ iklimin özler cân-ı bî-sâmânum eğlenmez" diyerek Hakk'a vuslat özlemine anlatmıştır. Onun bazı beyitlerinde Hz. İsmail gibi, Hz. Ali gibi, Hz. Hüseyin gibi gibi Hakk yoluna kurban olmaktan bahsettiği ifadeleri de vardır. Hoca Neş'et'in bir mısraını redd-i matla olarak kullandığı şiirinden alınan aşağıdaki ilk beyitte Hz. Ali gibi aşkın kurbanı olmazsa himmetin çevik pençesinin yüreğini paralayacağından bahsetmiştir. Aşk yolunda ölmek arzusundan bahseden

bir gazelinin ikinci beyitinde ise sevgilinin hasretiyle tuttuğu matem Gâlib'e bayram sevinci gibi gelmiştir:

*Şîr-i merdân-veş eğer kurbân-ı 'aşk olmazsa dil
Pençe-i pür-zôr-ı himmet çâ çâk eyler beni*
(Şeyh Gâlib)

Es'ad mahlasıyla gençken yazdığı müseddes na'tında Hz. Peygamber'e "Cemalullah yolunda hiç şaşmayan gözündeki kirpiklerinin okuna kurban olduğum, uğruna can verene can bağışlanır." diye seslenmiştir. Cebrail (as.) bile onun canını kurban edişine gıpta eder. Hz. Peygamber'e hasretle döktüğü kanlı gözyaşları içinde debelenmesine müsaade etmemesini ister:

...

*Teşnedür bî-şübhe bu zebh ü fedâya Cebreil
Cân vermek sana cân-bahş olmağa billâh delil
Ey ki tîg-i çeşm-i mâzâğma kurbân olduğum
Görme lâyük hûn-ı hasret içre galtân olduğum*
(Şeyh Gâlib)

Ancak aşk şehidi olmayı isteyen bir derviş olarak anlattığımız Şeyh Gâlib'in, iddia sahibi, kibirli mizaçta bir şair olduğuna dair yorumlar da çoktur. Bize göre henüz ergenlik çağında eşsiz bir divan ve *Hüsn ü Aşk* gibi çığır açan bir eser yazan bu şairin kendi sanatıyla övünmesi, yaşı ve konumu gereği yadırganmamalıdır. Sanatında genç yaşta zirveye oturması sebebiyle pek çok kimsenin kendisini kıskandığının veya gıpta ettiğinin farkında olan Şeyh Gâlib bir beyitinde şöyle demiştir:

*Reşke hâcet yokdur olsak dahi meşhûr-ı cihân
Hil'at-i vâlâ-yı şöhret cism-i uryândur bize*
(Şeyh Gâlib)

“Dünyaca meşhur olsam da beni kıskanmaya gerek yok. Zira şöhretin süslü kaftanı bana üryan bedenimi örtmez, yok gibidir.”

42 yıllık kısa ömrüne bir de Mevlevî dervişliği ve Galata Mevlevîhânesi şeyhliği sığdırmış bir şairden söz ediyorsak mizacını ve sanatını mutasavvıf kimliğinin etkilemediğini söylemek en iyi ihtimalle saf dilliliktir. Zira postnişinlik yapmış şeyhlerin kibir gibi nefsi emmare hastalıklarından arınmış olması gerekir. Mevlevîlikte seyr ü sulûk terbiyesi almak epey zahmetlidir. Bir *nev-niyâz* derviş, *çilekeş-cân* mertebesine gelirse ve ancak 1001 gün riyâzât ile çile çekerse *dede* olabilir. Şeyhlik ve postnişinlik sorumlulukta en yüksek mertebedir. Dolayısıyla çok iyi bir şair olsa da Şeyh Gâlib'in mutasavvıf kimliğini göz ardı edilemez ve aşk şehidi olma arzusuna dair söylediklerinde gerçeklik payı vardır.

KAYNAKÇA

Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb.* Haz. Sadık Erdem, TTK, Ankara, 2013.

Çıpan, Mustafa. *Hız. Mevlana'nın Türbesi ve Pûşîdele-ri*, Konya B.B., Kültür Aş. Yayını, 2020.

Donuk, Suat. *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*. Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Şeyh Gâlib Hayatı ve Eserleri*. 1932.

Esrar Dede, *Tezkîre-i Şuarâ-i Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, AKM Yayınları, Ankara, 2000.

Gürer, Abdülkadir. “Şeyh Gâlib Hakkında Yeni Bilgiler”. *Türkoloji Dergisi*, XII/1, 2000, s.203-225.

Gürer, Abdülkadir. *Şeyh Galib Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara, 1993.

Hafız-ı Şirazi. *Haftız Divanı*. çev. M. Kanar, c.I, Ayrıntı, 2011

Halil Nûrî. *Târîh-i Nûrî*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty., No: 5996, yk. 288b-289a.

İpekten, Haluk. *Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

Kalkışım, Muhsin. *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1994.

Mehmed Ziya Bey. *Yenikapı Mevlevihanesi*. haz. Murat Karavelioğlu, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

Mevlana Celaleddin. *Dîvân-ı Kebir*. haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1957.

Mevlana, *Mesnevî*. c.I-VI. çev. Veled Çelebi İzbudak, tashih: A.Gölpınarlı, MEB, İstanbul, 1995.

Sahih Ahmed Dede, *Mecmuatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye: Mevlevîlerin Tarihi*. İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Şeyh Galib. *Hüsn ü Aşk*. Haz. Abdülkadir Gölpınarlı, Altın Kitaplar, İstanbul, 1968.